

1925 ЧЫЛДА
УНДЕЗДЕТТИГЕН

Ы Н

РСФСР-нин Компартиясынын Тыва, рескомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

1991 чыл
февраль

12

вторник

№ 27 (14527)

Садар өртөз 10 көп.

(Чагыдар өртөз 6 көп.)

Шагааны Тыва
АССР-нин уластуң
байырлары кылдыр
чарлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИН
ДЭЭДИ СОВЕДИ-
НИН ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет
Социалисттик Республика-
нын Дээди Совединин док-
таалыры болза:

1. Национал чыгыштарын
болгаш сурааларын катан
тургузар болгаш хөгжүр
сорулга-биле база республи-
канын чоңуңу күзүңгү ба-
рымдаалар, ай календары-
ның чыл санаашкынына
Чаа чыгыштың бирги хуу —
Шагааны Тыва АССР-нин
уластуң байырлары кылдыр
чарлаар.

2. Шагааны байырлар
хуу Тыва АССР-ге акыл
хуу эвес кылдыр доктаа-
лар.

Тыва АССР-ни Дээди
Совединин Дагказы Ч.Д. ОНДАР.

Кызыл хоорай.
1991 чылдың февраль 8.

АМЫДЫРАЛДЫҢ ШЫЛГАЛДАЗЫ

Садмтык, инитиик че-
меннелерин болгаш херек-
лекчилер кооперациязының
ажылдакчыларын проф-
фессияларын республика ко-
митетинин ээлчегин IV
плениуму болуп өрткен. Пле-
ниуму кол сорулгазы — ры-
нок харылдааларыне мил-
чилгени байдалдарына
адмтык проффессиялар ко-
митетинин кады хөдөлөр
тактиказын амылдап кыл-
дыр. Байдал мындай турда,
агмы үеде садмг амылдап
чыгыштар эртелерин кам-
галар талаш-биле сорул-
галарын шийирлээрине
бистин проффессиялар ту-
ружун тодардыр эргежок
чугула.

Рынок харылдааларыне
шигилчеге амылдап ханды-
лаадыр амырдык, бирги
ээлчеге, садмгы, инити-
ик чегемнелеринден бол-
гаш хереклекчилер коопе-
рациязын эгелээр бүгүде
гө билдинер.

Эң кол айтыр — амыл-
дакчылар амырдык ханды-
лаадыр денелин кудулай боз-
рун, амыл чок чорукту
тытпай кээрин болдураар.
Бо айтырлары инитирик-
лар дүзе, адмтык эконо-
миязын хөгжүр, байжы-
лаар апар.

Бир эвес өрткөктер док-
тааларынын (өрткөктерин
чүзе өстүрүрүн эвес) ме-
ханизм өскөрүлбөс болза,
бистер чоңукчалыг амылда-
п ыдаас бис. Базаанын
үзүңгө садмгы болдурун
үчүзү турар ужураар. Чө-
дө бо таваарында бистер
адмтык амылдакчыларын
материалдык ханды-
лаагызын эргежок чугула
денелин хандырып шыдаар
бис.

Ам херек кырында бар
күн-ажылы кооперативтер
ин болгаш надража амыл-
дакчыларын камгалан ар-
тырар аргалыг хемчегелер-
нин системалык проффессия-
лар турар ужураар. Шийил-
ге үезинде надражыне бе-
леткөөнүн болгаш олар-
ның билин беддеринин
системалык артырары база
сайзырагындары кончуг
чугула. Ылаңгыя бирги
ээлчеге бодурун амыл-
дакчыларын өөредир негес-
тинип турар.

Массалык тайылбыр аны-
лаң чедир үзүлөйин баар
чорукту болдураар херек.
Даарта оларын чүзү маанай
хандырып кинилер психо-
логия талаш-биле белен ту-
рар ужураар.

Тур када амылдакчылар ту-
рарларга болгаш эвээр ма-
ша-шалыңгыр кинилерге ма-
териалдык дуза көргүзөр
апарарына чер-черде проф-
фессия комитеттери белен
турар херек. Кинилерге ду-
за чедир дээр болза,
проффессия комитеттеринин
чагында дуза чедирерин
камгалат, курлавыр фонду-
ларын тургузуу алыр чө-
дө амылтыр. Бүдүрүлгө-
нүн болгаш организацион-
лук талаш-биле күүне
инчүзүн өчүрүр эске хө-
дөлөрине кинилер, хуу
өчүр болдураарына хама-
рыштыр садмгы болгаш
инитиик чегемнелеринин
бүдүрүлгөлерин өрткө-
кчеге болгаш талаш-биле
комиссияларга кирген
турар.

Коллектив бүдүрүзүн бот-
тускайлап амылда беле эзе-
ни хараадакчылар. Чогу-
на аренада коллективтер
индыг амылда мүнөс чө-
дө болгаш болгаш соола-
дыр боттарынын бүдүрүл-
гөлерин садмг адыр аргалы-
дыр. Ындыг бүдүрүлгө-
лөр бисте эвээр. Хереклекчилер
кооперациязынын система-
зында Овур райоону №1
айыч-чөк салы, автома-
ганын №3 столовая, «Тур-
рист» магазини, Кызыл хо-
орайнын хереклекчилер ин-
титетинин дузалат амыл-
гайы Мөңгү-Тайга рай-

позуңг амыл-агый бараан-
нар магазини арена-биле
ажылдап турар. Күүне са-
дымын системалык —
Кызыл районун холуңуңа
барааннар садмгынын тууду
материалдар садмг, «Кы-
зыл үлөттүр садмгынын»
№16 магазини арена ке-
рээлиг, үстүнде коллектив-
терге бүдүрүлгөлерин
аренада шийилчеге бо
чылын доостур. Садмгы бо-
дувустун материалдыг баа-
зымыс хөдөөр артырар бис.
Магистинерин хуу кинилер-
ге дамчыдыр берип тура,
олар наадыр тургалыг аны-
чаар артырар чаа эелерден
негээр бис.

Чамдык айтырлар «ар-
тык» кинилер-биле хары-
лаа бээр билдинер. Чы-
жаа, хуу садмг эзеи амыл-
чынарын кызырар деп бар-
ган диктик. Ынтан магазин-
ге эки амылчынарын ар-
тырп алырын ол күүзөр.
А ол категорияга хой уру-
лардыг меелер, бичи уру-
лардыг хереккерлер ха-
маарышпас. Оларын КЗот
баштар ээле советтү ээл-
чеге амылдан үндүрүр бо-
лур.

Садмгы болгаш хереклек-
чилер кооперациязында
ажылдаар чедеринин санын
хөдөөр артырар азы улам
улааттырар боттуг арга бар.
Ону канчаар кылдыр? Ма-
гистинин садмг турар азы
ону аренада берип тура
үеде амылдаар чедеринин
амгы санын хөдөөр артыр-
ар негелдени тургузуу бо-
лур. Магистин ээинге ку-
дучту садмгын амылтыр,
амаанга амылдуу чедир,
амаанга амылтыр амылтыр,
а республика чатыс-даа ко-
пекти бодуңу бюджетинден

Удуртукчуга еос

кирбей чыткан, садм-
лаашкынын хөдөөлүн ула-
тырп алыр. Овур рай-
позуңг аренада амыл-
магистинин садмгыларын
эрт шылаң продукттарын,
оон кылган национал че-
мер — чөремени, ханны,
тыртканын садмг турар. Ол
магистинде соктаан тараа,
далган, хойтпак, чөпкөк, сар-
жаг база бар. Ам магистин-
нин бараан саарылгазы 40
хуу эскен.

Чурттактын чоңу амыл-
биле хандырынына улуг
ролюду дузалат амыл-агый-
лаадыр турар. Чурттактын
«УТКА 25 чылы» амыл-
кооперация 100, Сут-Хол
райпозу — 108, Улуг-Хем
райпозу — 120 өңкү, хой-
ну, Кызыл хоорайнын хө-
дөөлөрүн инитиле 90
хаванын, 50 инити, Садмг
министерствозунуң дузалат
ажыл-агыйы 3000 хаванын,
беш кодан хой, өңкүңу ту-
дуп турар.

Бүтү районнарнын херек-
лекчилер инитилерден ке-
лр үеде боттары орозо-
лук, телендаларыг, кодан-
кодан малдыг, хөдө бичи-
рер чедеринин кондитер ба-
за ээлчөк суксуңнар бүдү-
рер чедеринин болурун план-
нап турар.

Бистин проффессиялыг
өчүр, оон-биле кады хуу
өчүр дээр амылдаар. Олар-
нын кайы бирээзинин акын-
тыр амылдап көргүзө
бээр Ылаң-даа бистер
оларын эрелеп башкарыл-
газыны негелдерин ден
турар. Ам үчүтүг болуп
турар күн-ажы хоолдуу-
дугаа бүтү бүдүрүлгө-
лөр негелдени алың дөст
хөдөлүр бис.

Амылдакчыларын мате-
риалдык хандырылганын,
оларын амылда хаара ту-
тканынын айтырларын
биле чергелештир, социал
чингелдерин болгаш ма-
гистинин камгалан ар-
тырарын айтырларын
чингиле тургузуу турар
Оон-биле кады кинилер
бөдүнч эки амыл-биле бе-
дирчип шыдаар болза,
кинч амыл амылдакчы-
ларын салым-чолун бистин
проффессиялыг моон со-
гоар-даа бүдүрүр дээринге
идеогер апар.

Элор оол ОНДАР.

РСФСР-ниң садмгынын,
инитиик чегемнелеринин
болгаш хереклекчилер ко-
операциязын амылдакчы-
ларын проффессиялар ТК-зы
ның чанында күн-ажыл үе-
зинде бертк-белел алганы-
ның азы проффессиялар
аарымын түнелдине ин-
валд апарган инжилерге
база ол шылаң бүдүрүлгө
оол-ондот болганынын тү-
нелдине азырадыкчынын чи-
дирген өг-бүлелерге мате-
риалдык дуза көргүзүрүн
хөдөөлүн камгалат фонд-
уун тургузуу турар. Кол-
лективтин камгалат дадымы
р амылдап турар кинилер
үзүңгө ооналтыр чыда 3
рубль түңүтүр болур. Ол
фондунун хары угда тып-
сыр материалдыг дузалат-
чымын түңү — 1-ден 5
мун рубль. Бистин бүдүрүл-
гөлеринин болгаш органи-
зациялыгынын хөдөөлүн
ааааа киржир чөпкөзүрелин
берген.

Бистин амылдакчыларын
амгы кадынын инжилерин
ин амылгынын болуп
артышар. 1991 чылдың
январь 1-ден эгелеш, путев-
ка өртөз 2,5 катан (450—
600 рубль) уладыр. Сапа-
торийлер баар путевкалар-
нын план дугаар хуваалда-
зы кызырлар. Путевкалар
хуваалдазынын нормативте
рин улааттырарын дуга-
йында айтыр Тыва проф-
фессиялар чөвүлелинде
ажыл болуп артып турар.

Чурттактын Дээди Соведи
1990 чылдың декабрь 10-да
«Профессиялар амыл-
деринин» оларын амыл-
рудулганын эргелеринин
болгаш магалык-адынын
дугайында» ССРЭ Хоойлу-
зун хулаап алган. Чаа
хоойлу амылдакчынын амыл-
дан үндүрүр деп барган та-
ваарылдаа проффессияларын
чөпкөзүрелин алган турарын
ажыл-херекти кинилерге
хулаадыр турар. Күүне,
партия, амыл-агый органи-
нада проффессияларын
хамаарында чок апаратын
хоойлу магалык турар.
Бир чугула чүзе — күүне-
ниң проффессияларын сак
хөдөө амыл-чорудулазынга
киришпестей берген. Амыл-
чы чоңарын эргелерин
болгаш эрге-ажыктарын
камгалар чүдүлгөлеринин
бирээзи — дугурулгалар кы-
лырын бүдүрүлгөлеринин
администрациязынга хоойлу
даандырып турар. Ам хоой-
лу-дугурун чогунга, эрге-
леринин кызылгалыг чар-
гыттыгын амыл чок. То-
даргай амыл-херектеринин
үези келген.

Ам бир нарын сорулга —
бистин адырмыска хамаа-
рыштыр хой-инитиик са-
нал оонаын өскөртүр. Чурт-
туу экономикасында бир чу-
гула адыр болганда садмг-
нын ролун болгаш ужуру-
даа, хереклекчилер-даа мур-
нунга сандаргай байдалын
база эрге-дугуру чогун хой-
инитиик чедир кызымак
пропагандалар херек. Са-
дым амыл-агый Хоойлу ма-
наа бодуңу үлүүн кинилер
бооп деп болуп турар бис.

Күүне өчүзүн, өчүңүң
еске херекчине шийилчеге
ин болгаш хуу өчүр болу-
рун чорудулазы амыл-
агый органианынын струк-
туразынга үндөйин өскөртүр
гелерин болдураар. ассоци-
ациялар, каттыкчылыктар,
фирмалар, эвилелер херек-
лр чаа организациялар тып
тып келип. Ындыг болганда
бистин сорулгазы — проф-
фессиялыг эрге-ажыктарын
камгалат артырары.

Адырмын амылдакчы-
ларын эрге-ажыктарын бол-
гаш эргелерин камгаларын
проффессиялыг кинилеринин
бодурун эргежок чугула
болгаш херек чорудуу-
бүдүрүр бис кырынга эве-
а амыл-херек кырынга бот-
тадырар ужураар үеиске
чедир келген бис. Проффе-
сиялыг комитеттери амыл-
ралды бо шылаңгалдыр
бодуңу эки амыл-биле бе-
дирчип шыдаар болза,
кинч амыл амылдакчы-
ларын салым-чолун бистин
проффессиялыг моон со-
гоар-даа бүдүрүр дээринге
идеогер апар.

Садмгынын инитиик че-
меннелеринин болгаш хө-
дөөлөр кооперация-
зын амылдакчыларын
проффессиялыг рес-
публика комитетинин дар-
газы.

Малчыннар

чагааларындан

ЧЕТТИРДИМ

Хуу мал малдап оорар
пенсуюн кийик мен. Хе-
нертен арааш, Кызылга
гинекология салбырын-
га кестирдим. Мени эки
чаагай эмнен сегиткен
эмчилеримге, сестрала-
рга четтирдим.

Серия МОНГУШ,
Чөөн-Хемчик район.

АНГЫЛААНЫ ТААРЫМЧАЛЫГ

Чай, кыш чок мал
соондан эдирп чорур
улуска аңгы эмнелени
ажыктаны таарымчалыг
апарган. Кызылда №2
поликлиникада хойжу-
ларын чытырып эмнел-
аарыны ханы шийинчип
турары эки-дир. Кай-
наар-даа маңап, шүүде-
вийн чатыс чеге чыда
эмнедип алыр магалыг-
дыр деп көрдүм.

Валерий МЕКПЕР-ООЛ,
Кызыл районда мал-
чын.

Неделя санында үнер информастыг солун дугайында ТЫВА АССР-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИН ДОКТААЛЫ

Тыва АССР-ниң социал-
экономиктиг программанын
боттандыр талаш-биле кү-
рүне эргелелин органи-
назын амыл-чорудулазын
дугайында республика-
нын чурттактын чоңуңа
наа-баа биле дындадыр чедир
рер улус депутаттарынын
Советтеринин болгаш олар-
нын күсөкчи органинарын
биле амыл-чорудулазын
беддеринге дузадаар, рес-
публиканын улус депутатта-
рынын Советтеринин неделя
санында үнер солунун үндү-
реринге эргежок чугула
байдалдарын тургузуу со-
рулга-биле Тыва АССР-ниң
Министрлер Чөвүлелинин
доктаалыры болза:

1. Тыва болгаш орус
дылдарга неделя санында
үнер информастыг солуну
февраль 1-ден эгелеш тур-
гузар болгаш оон статусу-
нун дугайында тур Дүрүмү
бадылар (ношкан). Тыва
АССР-ниң Дээди Совединин
Президиумунга ук солунуң
база бир тургузуучу болу-
рун сүмөлээр.

2. Тыва АССР-ниң Минис-
трлер Чөвүлелинин Дагказы
Ш. ООРЖАК.

ЭРГИ ХӨӨННЕРДЕН УШТУНАР

«О. Шынаа» совхозтун
техниктиг чөвүлелине эр-
кен чылдыг түнелдин чугаа-
лашты. Арга-сүме, бары-ба-
ры рынокке шийилчеге үе-
зинде, аажок-ла ажыктыг.
Чүге дизе хойу-хөйлек ди-
нир бис, бир кини бирээзи-
ле бодан чорур, сүмөлээр
болгай. Чөвүлелге совхоз-
тун инити байдалын бүтү
аладыр сайгарып көргөн.
Анаа ортукма тускай эр-
теинилерин база дынаан.
А кол-кол специалисттер бот-
тарынын өчтөттарын берги-
лээр.

Совхоз эртен чылды мал
продуктуларын бүдүрүрүн
база күүнеге садмгынын
планын амыл амыл күсөткен.
Төрүтү 100 малга оонаштыр
81 бөзаны, 85 сарлык ба-
заанын, 81 хуулаын камга-
лап алган, а кудун алыр
эвээр — чүгө 81 болган.
Маалдык өлүр болгаш чидер
чорур мурунгу чылдаа-
дан кызырлар. Шээр мал-
дын кадарчыларын арена-
да кинилерин анаа идиг бол-
ган.

Амгы үеде бүгү малды 56
кыштага дөмөнээр. Олар-
нын инити саны барык 12
мун чедир турар. Совхозтун
сигоринде олар-белчир-
нин, байдалы эки. Ылаң-
даа мал чөм чөдөшпөс.
Чүгө ситен белин 2400
тонна херек, а дөңгөп бе-
летке алганы 768-ле тонна.
Ылаңгыя кожазында «Кы-
зылгар» Чүрүг-оол Хо-
мугука аттыг совхозтардан
саяк база өске-даа чөмчи
сидып алыр ужура таваары-
кан. Холумак чөмчери 136
тоннаын тыткынып алган,
төрүтү кожаанда чедир-
ген. Ону аныда сактап алыр,
он шылаң дугула база аны-
манын чөмчи тыткынар.

«О. Шынаа» совхоз бо
чылын хон март айда төрү-
дөр кылдыр планнап таа-
рыштырган. Ылаң-даа бо
хүннерде малчыннарнын
коданында 600 ажыг ху-
раган негешкен. Ол дээр-
ге чамдык малчыннар боттары-
нын туралы-биле кошар-
ларын кодапта эрте-ле са-
лып алганын херекчи-
дир. Бо амылдын зоотехни-
селекционер база кичээттей-
ге албаанын кол зоотехник
К. Биче-оол айткан. Эрте
төрүтүгөн хураганнарга
хөй чөм негештир. Алы-
нда чөдөшпөс болганда,
ам бергедээр чугаажок.

Чөвүлел ажылдап тур

Совхозта автомашиналарын
ажыктып, амылдап
турары багай эвес. Оларын
ажыктыгынын коэффициентин
75-81 хуудан кудула-
гай турар. А тракторларын
ажыктып, эдилеп турары
дына багай. Оон-на уламын
сигоринде куткөстимизин.
Бо амылдын агроном Ульяна
Тулун, механик Валерий
Уржапай олар багай органи-
застан. Эң ылаңгыя тра-
ктористтерин эртен айларда
кылган амылдын түнелди
билдинмес, ону механик са-
нал кинилер. Бо дээр-ле
частыгыр-дыр. Амгы үеде
кинч фактору деп чүзү бар.
Кинилерден негелдени-даа
улааттырар, оларын амыл-
дарына, чурттарына таа-
рымчалыг байдаларын тур-
гузуу бээр ужураар. А улус-
туң амыр шалкын бөзүн са-

нал бергезин чүтү херек-
лекчилер турар? Бо факт дээр-
ге инити удуртулганын ко-
жаандан тургустунуп келген.
Көрүп турарга, хөй-инити
организацияларын аажок
чүшкөндүр. Бо чөмөлөш-
тинин директорга, партком-
га, профкомга база
комсомол комитетинде-
даа дөст хамаарыштырар
болур. Эрги хөөннөр ам-да
хөдөөдир инити. Чаа чүгү-
дөргө чүтүл чок. Чүгө
ажыл-да, ажыл дээр-ге хө-
жок. Кинилерин сеткил-
аа, хереклекчилер эки
билер, ол дээр амылдаар
ужураар. База бир чөтөс
чүзү болза, удуртукчулар
аванында харылдаа чок. Ам
1991 чыл эгелеш. Рынок
экономиказынче шийилчеге
деп-ле турар. Чогул ол чү-
дөзүн амылчылар боттары-
ны база специалисттер-даа
эки билбестир. Ындыг бол-
ганда, чаа дөзү-биле канчаар
ажылдаар ужураар бис? Мал-
чыннарда чурт-башканын
ажылдап турар, чурттал-
га башканын соок. Кини-
лер дээр сактап салым ту-
рамыс ол бө?

Совхозтун инити амыл-
чыларын соруң кинилер
бир чаа чүзү болза, эртен
чылдык ноябрыда суурла
электри станциязын амыл-
галта кинилер болур. Ын-
чанга электри энергияны
ны талаш-биле бергедээш-
киннөр чөм.

Амгы үеде совхозта бүтү
ажыл-чыгырын — мал-
чыннарнын, механикатор-
нын, специалисттеринин база
хөй-инити организацияларын
мында кичээттей мал
кыштагылашынычче ула-
ган.

Маалдыр-оол ТУЛУШ,
Тес-Хем район.

ЧҮҮ ДЕП КӨӨР ИРГИ?

Көргөн-оол Доржуевич
биле Александр Доржуевич
Ооржак алыштылар — «Алдан-
Маалдыр» совхозтун Чогула-
лы-Сайырын кадарчыла-
ры. Амгы үеде олар 424
сергени Алдан-Сайыг деп
чөдө кыштадып турар.
Амгы үеде оларын мал-
магалынын денгизин эки.
Кыштагылашынга хынам-
чалыг белеткенин амыр чы-
гыдыр улус. Чамдыктар тө-
руес малынга хөй ситен-даа
болаас, а бо алыштылар 15
тоннаын сарааткан алган,
ылаң-даа ону кыштагына
чедир амыр дээр мынчага
чедир чапан каан. Оу аны-
да кол зоотехник адыда-
даа негес, солук, сеткүү-
ду эске-белеткенинге бо мал-
чыннар аажок-ла хомудап
олураар.

Кожазында Барыш-Хем-
чик районун Баи-Кол мал-
чыннарына келген автоса-
дыдан артыкшылдыг ба-
раанын садмг ал турар. Ма-
шина-техника чөтөс кидир-
берт чер болза, эске херек.
Малчын болдун бурзунче
дуза херек. Кадарчыларын
нык мындай чөптү негелде-
лип «Алдан-Маалдыр» сов-
хозтун удуртукчулары чүү
деп көөр ирги?

Арагыч ДОНГАК,
Чадаана хоорай.

Неделя санында үнер информастыг солунун статусун дугайында тур Дүрүм

1. Неделя санында үнер
информастыг солун — Тыва
АССР-ниң Дээди Соведи-
нин Президиумунун болгаш
Министрлер Чөвүлелинин
парламта органы.

2. Тургузуучулары — Тыва
АССР-ниң Дээди Соведи-
нин Президиуму болгаш
Министрлер Чөвүлели, Ак-
шарышкынын кылдыр
чер — РСФСР-ниң парламта
болгаш массалыг информ-
ация министрствозу (тускай
сорулгазын дотация).

3. Тыва болгаш орус дыл-
дарга неделя санында чы-
гыс үнер. Хөмчөөлү — А-3,
8 арбын, хары угда ор-
тукма тиражы 10 мун
кезек. Садар өртөз 15 кө-
пөк, чагыдар өртөз 10 кө-
пөк (тур када чагыдыла
чок).

4. Неделя санында үнер
солунун редакциязы болу-
нуң амыл-чорудулазынга
Тыва АССР-ниң Конститу-
циязын, ССР Эвилелинин
парламта дугайында Хоой-
лузун, Уставты болгаш бо
тур Дүрүмү удуртула
болдураар.

4. Неделя санында үнер

РСФСР-ниң Компартия-
зын рескомунун Полит-
тиктиг чыгыштарына ба-
жыныга республиканын
агитация-уран чүзү бри-
гадаларын көрүлдөз

Ивилер
болгаш
ивижэи

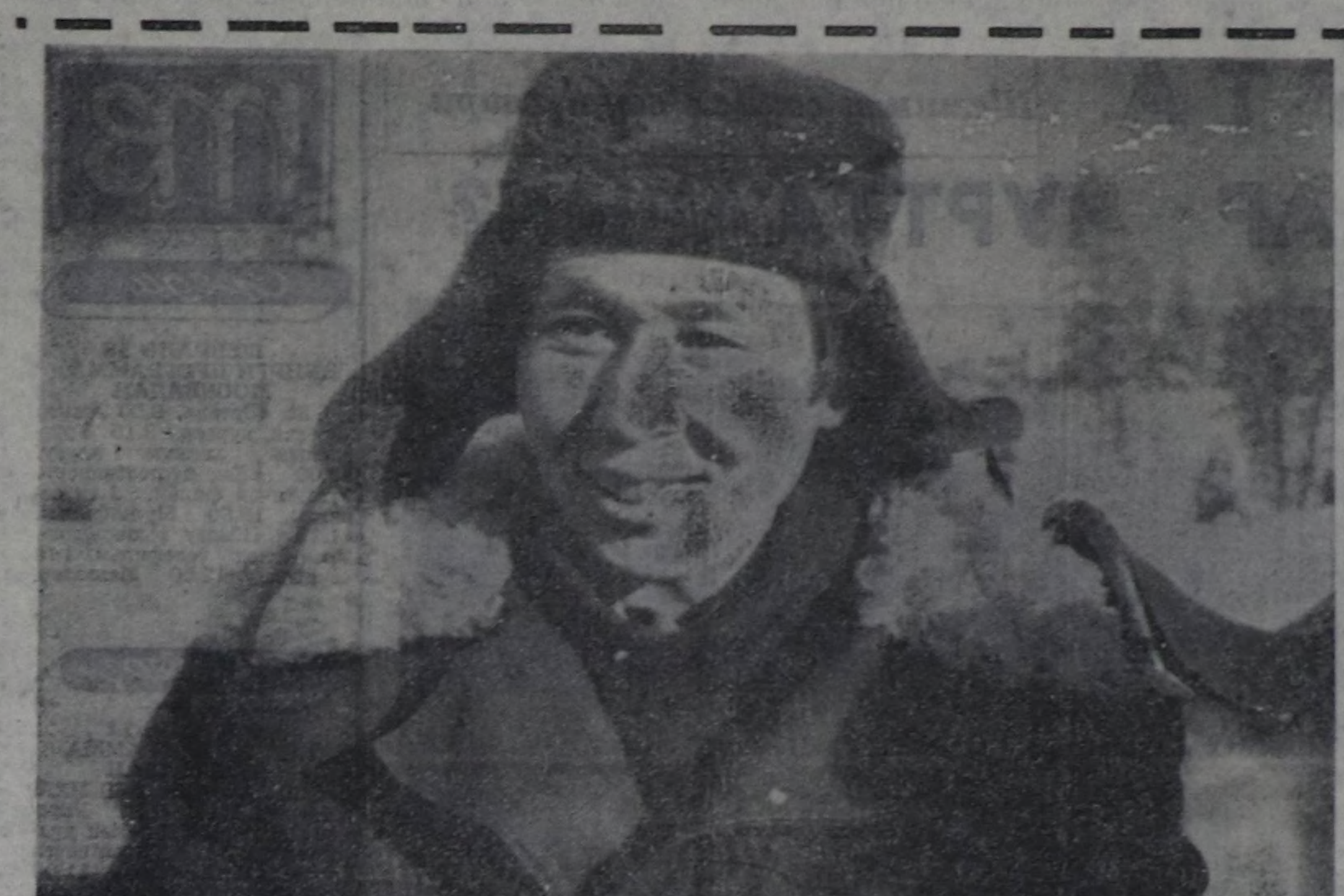
Ыраккы Тожунун тайгаларына четкен кижилер чым харда охтотан кодан-кодан ивилерин бо-ла көрүп болур. Ол дээрже ук черин эрес-кежэ малчынарнын азырап, ес-турген малы-дыр. Дөртөн чыл бурун-гаар Тожуга иви бакынны саны он тос муң чедип турган болза, сөөлгү үеде ол элээн хөй кызырылган. Оон кол чылдаганы — ивигин санын өс-түреринче болгаш ында кадыг-берге байдалдарда ажилдап, чурттан турар чоңуң амьдыралыңче ханы кичээни-гейин угландырбаанында база малдан дужааган продукция дээш кижилерге төлөвирин дыка ээзэжинден болуп келген.

Ивиги ажилгыр, эрес болгаш тура-соруктуг, дидим кижилер кадарып шыдаар. Чүге дие, ээн тайгаларга ону араатан аннардан база камга-

лаар анаар. Ындыг кижилерин би-рээзи «Тоора-Хем» совхозтун Баш-Хемде дуржулгалыг малчынаарынын бирээзи Точка Лопсан-Базыр. Бо ивиги малды чаш төдүн өстүрер болгаш өске-даа продукция алыр-таазы-биле республикага эки көр-гүзүлгөни чыл санында чедип ап келген. Хөй чылдарда ак сеткилдиг кызымак күш-ажылы дээш ол СССР-нин Улус ажил-агыйынын чедишкин-неринин Москвада делгелгезинин «Москвич» леп автомобил-биле шап-наткан.

Мурнакчы ивигинин кодамында кыштагалаашкын эки эртип турар.

Виктор КАРА-САЛ,
ЧУРУКТАРДА: Тожунун ивижи
Т. Лопсан-Базыр; тайгада ивилер.
Авторунуң фотолары.

КУСТЕН БЕЛЕТКЕНИР

Кур-Чер суурда улуг на-зымдарынын бирээзи Сос-кур-оол Ховалынның тутга-зы.

— Бо чылын 87 харлаар мен Шаада тыла чыдаа Ша-гаага кутуң-не белеткенип эгелээр турган. Эм семке койнуң азы сергенин ээдин Шагаа хүнүнге амылдары-биле уужулап каар. Чинче сонкан бода малдыг (инек) кендирбени Шагаага чедир дүлүп чикпеш, оон сөөктү бе-леттеп шыдаар. Чоон-намы алдар баа-ла ылдыг. Эм иштүгү, амыр ар кижилер ол кендирбеге сөөктү сый-шанчар. Оларынк сым ча-даан сөөктүнө кадан баг-лааш азып каар. Ону сын-кан ивиги улуг шааналдыг.

Шагаа муруну чарындай-кайы алдан шааалал эгел-ээрин дугурушкан турар. Аида хүн үнүмөнде чарла-тыган аалдарын улуг, би-че кижилер чыгыр. Шаа-даан кижилерин харга олур-туп, хемтеп көртүрер тур-ган.

Өг буртуу эң улуг пашта-рыш долдуру элтерин ула-туртуп каан турар. Улуг-биче кижилер чогулуптун мендилежир. Назым кижилер боудунан улуг кижилерин ийи холдарынын алаандан ийи холлап, адмш-тары-биле өрү көдүрер тур-ган. Эң улуг назымгы кы-сак салып, аш-чемин дээ-кизин чакып, ак чөм (сүт-тү) ынай-боор ылдымап, өст-сиген, тара-была, аз-бек болуп, мал-магай, улуг-биче кижилер азырп см-рымылазын деп чаб-барып.

Тевек тевери өн-не нарын база солун турган. Ону те-вери каш ярыз: башы те-вери, чикчир, далтыры, кы-зыл-чикчир дээш баар. Чөөн кокутунга Түдүлтер сумуудан Кендир-оол деп ки-ши теверингизге талла-да алдыртпас чоран. Те-веринин бүтү хевирле-рини түнээрге, үстү 1980-1400-сөн ашпас турган. Кендир-оол чүтө өбөй те-вер, ол дөш бөлү шымалды кижилер аразында марг-мып, аш-хөлүп дүжүп бе-рип, чадаг бечин чамы тур-гулаан.

Тыла улус чыл эгезин омак-хөгүт, аштыч-чегин, эгиз-демин уткуур. Ынчан-гап бүдүн чыл дургуулада бүтү чүве таарымчалыг тур-ар ужурул диңгирер.

Шааалап турда, ынт-пизмэ, катын-итин да-ларга чамгыламып турар чөөр — деп, кырган чүт-аа-зын доосту.

Эренен ТЕЖИТ.

А Р Е Н Д А
КЕРЭЭЗИ-БИЛЕ

Кызыл районда «Кара-Хаан» совхозтун (директору М. В. Петров, партокл се-кретары В. В. Топова) аял-ды, амьдыралында сөөктү чылдарда элээн өскөргө ки-ринер болтулаан. Ук сов-хоз колдунда-ла картофель болгаш ногаа айзма өстүрүп ажаар угланымшынын. Кызыл хоорайны чуртта-чылары «Кара-Хаан» ногаа-зын, ылаңгыч амдан-ныг чаагы арбузун күөл-дин-биле садып ап туралар.

Совхоз эртен чылдын 5 муң кыс кастарын Саян ар-тындан садып эңкеп алган, хөдүт, сугулу, таарымчалыг черде тургузуп, өстүрүп ажаар берген. Олар олар төртү эгелээр. Чоң кыс-кыс баш саян көдүрүп өстүргөн, оларынк ээдин болгаш бичин оолдарын орулга кирип алыры-биле дуржуңе дужаал, чоңга сый-дып эгелээр. Оң-биле ол ажил-агыйда коң азырап чаа адыр тыгылганы амык-тыг болган бир солун чүтү болуп турар.

Хөй чылынын эгелээни-биле чергелештир «Кара-Хаан» совхозтун малчына-ры арена керээниче ди-ни-биле кирген.

Амгы үеде аренда пе-рээниң укур-дузасынын улугун, амыктыгын, ону на-чаар боттандырып чоруда-рынга малчынаарын өртөн чылдын декабрь айга чедир ык өөткөш, олар-биле совхоз туз-тус керээни чар-гап, ат салгылаан; оон не-гелдерин малчын өбүл-де бурзуңе бар. Малчын кыс бурзуу чарылганын, орулгазын боду санап, ээзон чарылгалды үндүрүп турган, хөй продукция алыры-биле берген. Ынчангап «Кара-Хаан» малчынары чаа чылда аренда керээни биле сонургалдыг, холу ды-зыг ажилдап киришкенер — деп, мал ажилынын талазы-биле пех началыгын, улуг мал эмчизинин болгаш зоо-техниктин хүлээлгезин кү-сөдип турар С. Б. Норбу-жук тааныштырды. Ол көдээ ажилгалыг техникумун до-нааш, ол шугумда 14 чыл ажилдап чоруп болган арга-дурулгалыг кижи бол-ду.

«Кара-Хаан» совхоз 250 чылды, 10700 шөор малдыг. Олар амьдылында хүр-менди кыш аякып турар. Төртүр хөй, өшкү үш би-ри-гара чарылган. База бир-дан хөйү, 2 кодан өшкү-тарып боозаткан. Олар ам февральды ортан үезинден төрүп эгелээр. Мал оон-даашкынында белеткен кан-дыгыл деп айтырыгга С. Б. Норбужук мынчаар харым-лады:

— Эрткен чылга чат-ба-рык чок болганындан сугат-чок черлерин сизге таар-гыш үнгөн. Ынчангап сизге-даа, саваңда ажаал ал-галымыс элөөн. 600 эрте-топта, А малчынаарын бот-талыгын несиң белеткен алган сизге кыштагараа недиңгизген. Саваңың некей ам Ермаковск районда 10-ниң составыг белеткен турар, он укур сөөктү ап-тур бис. Ону четир шаа-ныла малчынарга кураалыг ылдыр улаар. Бистин мал-чынаарымыс шупту бакын-нарда чурттап, олар чүтү, биле хандыгыткан. Ийи чаа кыштагы — кажаа, харааны, малчынын чурт-таар оран-саваңын бурун дерип кылган бис. Ында ам малчын өбүлээр чурттап, аялмаш турар. База бир-дан чүтү — малчын кышта-дар шуптуу элестир чы-ры-биле хандыгыткан. Электри күжүн малчынар мал-магаңга суг изилеп кө-рүп, ринге амыктып турар. Олар ам телөвиринде даа көрүп, райондо даа джынап олар-лар. Автоматанын графин буугаар малчынаары незиң чорут турар.

Кендир-оол ЭКЕР-ООЛ.

А К С Ы В Ы С
Т Ы Р Т Ы П
К О Р Э Э Л И Н Е Р

Апыйктарга ажил чок деп турар, ол шын аес деп бо-лаар мен. Ажил көдөй, ки-жиң күжү бөгүн көдээ че-дип ийиң туру. Бистин со-хозна — бо хүнүнде механи-зорлар, чолачылар, ма-з-зорлар, тулукчулар чүтү-керек. Арагалаар ажил па-гы үзөр, харымсалга чок кижилер харымчэ экономика-зынын тезинде ала-лайгаар-ла ажилдан сыырдыр, ажил тыппас анаар.

Апыйктар аразында ажил чорудар комиссия дээшпит ажилдарын чон өртүзүндө чорутулан турар. Ийи-ча-гыс телөвирега көөлгөн ажил чүү боор. Удуртукчу-лар чон аразыңче киргек, чоңуңусту хей-атт кирип, чамдык ойдуң чок чулчу-руушкуннар, бодалдардан актыл-биле чарып, шын орун-че утгалалынар!

Тыламын чогаалчылары-биле эгелеп чоруп чогаал-чылар база-ла апыйктарга

кижизидини эстетика чон маргыштылар. Чүү-мандыг-даа болза, чогаалчы өргө-лиг чогаалчыларга мөгөйиң четтиргеш, чогаалчы болур эл-өрге «четтиргеш» дээш, уруг-дарымыга улугну улуг дээр, хүндүлөп деп чыгым хажытпас мен К. Э. К. Ку-дажылы, Ю. Ш. Кючөгеш-тин, А. А. Даржанын, М. К. Өлчөй-оолдук чогаал-дарын манчап багай дээр бис. Хоочунаары чүү дээш «баалдырлар» бис? Комму-нист-даа, демократ-даа чүт-аа-соотту ырк-ырк бо-лап алган, пугулаа болза, ак.

Сөөлгү үеде шыл аес сагыш-сеткил-биле апыйк-тарын бакым төөредип, улуг кижилериниңиң хүндү-лөсө чорукту кымып, амыл-өскөгө багай салдар чедирип турар-дыр бис. Ын-чаар чурттап болбас.

Биче-оол МОНГУЛ-ООЛ.

ОНЗА
АЖЫК
СУДЧЕ
ОРУК

Төөгү эртемнеринин доктору Ю. Л. Аранчы-нын 1938 чылда ТАР-га болган суд чорудулазы-нын төөгүлүге хамаарыштыр «Чогуң баажымы чүдө?» деп очергин эртен чылын «Шын» солун-нун дыка хөй номерлерин парлаанын билир болгаш номчаан сдер. Ол очерктин уланчызы «Онза ажык судче» орук» деп очеркти эртемден чокотка чаа бижиң дооскан. Ында Тывага үжөн чылдарда репрессияга таарышканынын салым-чолуңун дугайында чутаалап турар. Ук очеркти албан документилерин, ТАР-нын Оран камга-лаанынын шериг чөвүлелинин, Иштики херектер аамызынын 1931 чылдан 1938 чылга чедир чып анализтээн материалдарына база 1956-1962 чыл-дарда прокуратура, суд органнынын шугуму-биле хынаан «контр» херектерин агартыла документилеринге үндөзлөп бижээн. Бөгүн очеркти парлап эгелээр-дир бис.

1938 чылдың октябрь 13-те «ТАР-нын онза ажык суд» контрреволюсттук япон-дурак организастың баштын-нары Чурмит-Тажы, Танчай, Хемчи-оол база оларынк чок талалачылары Пирин-кай, Серен, Лопсан, Тоткан, Сеңгизин, Сугаар-оол оларын херээң көргөн. Чурмит-Тажы, Хемчи-оол, Танчай, Пиринкай, Лопсан, Сеңгизин, Сугаар-оол суга-ларын адоң эмчеге-биле бооп шидер. А Серен биле Тоткан ийин 8 чылда кара-бажыга олтуртуп деп до-нааткан. 26 чылдар эртен-де, 1964 чылдың октябрь 3-те РСФСР-нин Дээди суду-нуң кеземче херектериниң талазы-биле суд коллегиязы үстүнде шийдеген пугу-л, барымдаа чок деп көргөш, күш чок болдурган.

Истеге болгаш суд чору-дулазынын материалдары-ла шийтегилер буруузуң минип турар болганда, кижилер ол үениң докумен-тилеринге мынчага чедир бузуруншаан турар. Ындыг медеделди көнтүг чоран кижилер деткип чоран.

1962 чылдың декабрь 12-де Тыва АССР-нин прокурату-разыга база КАК-ла О. По-лат мынчаар бижээн: «Чур-мит-Тажы баштаан контр-революсттук чыккыч уу-ту-каар, Совет Эвилели-биле

харылгааны үзөр. Тыла биле Моолду каттыгыткан. Япо-нига кадар дөш ора-дажып келген. Тыла биле Моол бир домей чүдүгелгип, чачылардыг дикип, херек кырында япон самурайлар-ны Моолче халдарын ма-нап турганнар. 1921-ден 1936 чылга чедир уругу-лук келген оларын харыл-зааларымын дугайында ма-териалдар архивтерде база феодал Оюн Теве-оолдук, Танчайнын, Чурмит-Тажы-нын өчүртинде бар. Бир аес Чурмит-Тажыныкы бо батуң чотур айында эле-ретпеш чүве болза, Тыва-ны СССР-ге каттыгытканга кан-чыл согушкарлар ийиң». 1963 чылдың январь 15-те ол-ла Полат СЭКП ТК чамында Партиянын контроль коми-сиге болган СССР-нин Чи-нинге прокуратура мынча деп бижээн: «Бистер чүт-ле революсттук медедел-биле ажалдап турган бис, бөгүн ажал бистин ол үениң револю-сттук хөйүл бузуң үргөзгөн деп буруулаан турар-дыр». Моон сур өске таймызбын оон орапачымыс чоран ки-жи бижээн.

1963 чылдың январь 26-да ТАР-ны Иштики херек-тер аамызынын олапакчы сайыды чоран С. К. Нам-чан мынчаар бижээн: «ИХЛ-га 1931 чылдың октябрь 15-тен 1938 чылдың октябрь

15-ке чедир ажилдаан мен. Сөөлгү 1,5 чылды дургу-зунда (1937-1938 ч.ч.) рево-люсттук хөйүлүр, шынал-ла, херексеттинмеш турган чү-ве. Оон чылдаганы болза, ыңчаарда сайыт турган По-лат Москва чораш, ТАР-ны ИХЛ човулкенинне И. П. Роговту чалап алган келген.

1. Роговтуң база сайыт Полаттын айтымын-биле истегеде чамдык кижилерге амьдыл берейин, хүндү-даа, дүң-даа олуртпайн бут кырынга тургузу байсаал, истекчилер солуктуп турар, байсаалдыг турар кижилер ол-ла хевээр турар байдалдыг ажалар.

2. Рогов биле Полат ийи ыңчаарда Сталинге чүдүрү-үе Совет Эвилелинге тур-ган истеге чорударынын методдарын үлөгөргөн ал-ганнар.

3. Буруудаттырган кижилер чүгө судла берейин турган чүвө дие, оларын коллегияга шийдип турган, ыңдыг шийтирин чүгө са-йыт Полат биле чөвүлөкчиги Рогов ийи үндүрер. Полат болза сайыт, коллегиянын даргазы, ТАР Биче хура-л Президиумунуң орапачык даргазы, АРН ТК-нын По-литбиро кенжигүнү турган.

4. Истегелер, шынал-ла, үр үеде чорудуп, хөйүлү-үр, кижилерин хоруг-далга хуусаа барымдаала-йын туруп турдуусу. Кижилер бакыннаарынын ор-дерлеринге Полат ат салып турган. Мен база-ла ордер-лерге ат салып турганым чүвө ок. Чамдык кижилерин прокурорунуң чопша-рели чокка сайыттын ай-тымын-биле бакыннап турганымс ылаңгыт.

5. Революсттук хөйүлү-дүрмө чөүштүр мээң үл-гелер бурум улуг. Чүгө дие орапачы сайыт тур-ган, бодум нарын хажы-дымыкынаарымын үлгү-дөп турганым нарын-биле хөйүлү-дүрүм үргөздөр чо-руктарыңа айлаадыр хем-чегерин албай, а харым ая-лыңа судлаа материалдар, биле ылгалды чүвези чок нугулдур. Ынчангап ол до-кументилерин юридинтиг-даа, моральдыг-даа күжү-чүк. Шын болза чангыс бо-лур, алыс мың көрүңүчү-биле демей нугулдү тыр-дыттар.

1990 чылдың кыжынында «Туунсына правда» чазынында «Шыга» пар-тиянында өскөргөмөс чө-түңде байдалды барымда-лаан. ТАР-ны III плену-мунда «Она ажык судче» уруктарынга база кылмы-зын кырыларын орапачы-най, намыг чылдаганын

рунге база-ла демек бооп турду-ла ылаңга.

Мынчангап бодумунуң үл-гелер чүдүлдерим дээш пар-тиянын калдыг-даа кеземче-хемчөөн хүлөп алам мен, партия боду-ла шийтирле-зин.

Намчак.

Шынал-ла, С. К. Намчан-тын буруузуң минин тур-ганы ханы өскөргөргөн, чүгө дие 1938 чылдың октябрь 13-теги шийте-лел ИХЛ-нык чыгган материал-дарыга даңгыш, баш улур чогаалды каан өчүртиниң истегеде кижилерин хал-сон, могадип, муруттадып, коргудуп турган, оларын мээ-меделеринче күчүл-дөп биле тырып, чуртундуруп алган угаан-медел өскүдү-дарынын кызыгырагына че-де бөзгө, дембээр турар, өчүп берген чүвези болуп тур. Шан мындыг бадылтан-ды Бай-Кара Далай-Серен 1962 чылдың 8 айның 31-де, Биче-Ховалы Сайын 1963 чылдың 3 айның 3-те, Ми-халт Пиринкай 1962 чыл-дың 9 айның 27-де, Күжү-гет Серен 1962 чылдың 11 айның 19-та херечилеп чу-гааалааннар.

1962 чылдың сентябрь 28-те Адыг-Түлүш Тондуп № 95 кеземче херезинге кирген кижилерге хама-арыштыр 1938 чылдың ноя-брь 4-те берген өчүлгөн ойталааш, ТАР-нын анык-тайлыгы аразында контр-революсттук чыккыч, оон киришчилерин Шынал, Нам-чангап база бодум турдуусу, контр ажилды ук органи-зация Танчайнын удуртула-гы-биле чорудуп турду деп өчүктү истекчилер Манда-раа, Агас, Тытты-оол суга-ларын кыжынынга болан албадалыга дымдашпай берген мен деп тайылдып-лаан.

Мынчангап истеге-даа, суд-даа материалдарында олутул шын чок, нугуңден өскө чүвө чок — ТАР-ны III пленумун истекчиле база докталааш, оон ажык суд-тук стенограммалар истеге-биле ылгалды чүвези чок нугулдур. Ынчангап ол до-кументилерин юридинтиг-даа, моральдыг-даа күжү-чүк. Шын болза чангыс бо-лур, алыс мың көрүңүчү-биле демей нугулдү тыр-дыттар.

1990 чылдың кыжынында «Туунсына правда» чазынында «Шыга» пар-тиянында өскөргөмөс чө-түңде байдалды барымда-лаан. ТАР-ны III плену-мунда «Она ажык судче» уруктарынга база кылмы-зын кырыларын орапачы-най, намыг чылдаганын

олакта чедирип келгенни истеп тыварын орадалган мен. Мен чамдык солунга-ла чогуш шынын чутаала-рындан ылдап турар, эри-де кижилерге чүдүрү ме-делден алдырбаан, хей-ле эртен-багаран алыр-албас чүвө касыралар, харым-даа агартыла дилеп турар дээр. Ийе, СЭКП обкомунун 1988 чылдың декабрыда болган пленумунга «Кини болза кыжылдыг турар үезинде, нугуңдөлдөп хөстүтү албас, оон салымны өйлөп чоруп» деп чутаалааш, ол үеде ол-бо чүгөге кирип өвүүзүңүп чурттап чоран, ам көп бодунуң баажыла-чак байдалын утуп, бо үе-ге чымышын көчүтүп чык-кан болушак чоруп чамдык кү-дөз ийиң мен. «Чыгышын болдуңа, чыгышын шы-рында» димок болгай, шы-нал-ла, «Она ажык судча» олуртуп, нугуңге таарым, кан кижилерин карап, намыккаларын иетеп, ийи-чү-чү демиселчи кылдыр бодун көрүңүрүн олар орадалжы чораннар, бөгүн бодунуң үезин наратын, шынын бөдүлү демиселчилер болуп ол үелгени чачымы-биле нугуңдөлдөр хөңүнү көрү-зүп туралар.

Бир аес эртемдене «э-ке биле «намыг» намыг деп, эңгүрү-биле көргүсө чогу-руу деп эпти-де айты боор чачымдан ойталааш болу-сучка, бис бөдүлү төөгү-чүз кажаң-даа тургуза албас бис. Бо очеркти мурунда-гызынга уламчыла болду-руп, чамдык айтырылгарга тодаргай харымны бээр-бис, «сөөн истээр, мурун элериң биңиди».

Улуг Ойтобынын күтү-лүг салдары Советтик Рос-сиянын делегей империа-лизминге укур демисел-биле тыла араттарын нацио-нал-хосталгалыг шийте-ли-ниңде чыгыштарын түнө-ли-де, Тывага утучу ре-волюция тилээп, түсүй до-кумунан Тыва Арат Респуб-лика докталааш. Моон уку-рунда Тывага революция-ны улам ханымдарда антим-пералисттик чададан анти-феодалдыг чадаме шийтир, оон феодализмин чалыткан соонда капиталисттик аес хөжүңдөниң үе-чадамыда социализмин материалдыг болган угаан-бодал эге со-дуну белетээр, оон суула-рыңа кирер ужурул туган. Шан ыңгы нарын берге өртүкү СССР-нин дузалы-чызы-биле, социализм тү-дүмүнүнүн незиң болур хөжүңдө-биле тыла улус

эрткен болу берген. Мынчан-гап ук иштик, даштыг бай-далдар кижилерин тодор-гай үе-чадаларда тургуза-рын тодардып, оларынк мөзү-шаннаарын көрүңү-тедирип турганы билдин-тир.

Эрткен үеяк кударанчыг болушкуннары чүгө ки-жи чүдүр чоруктан бо-лур берген. Хөйүлү-дүрүм-нү дорт үргөлдөргөн ки-ришкен дузалачылар, чаш-паачылар, чок хүрээл-дин кижилери бар шымакы-гай. Ындыг кижилер чү-чүс чылдарын дургуулаа-дыктыг бурганнарын, ла-маларын, поппинарын, хааннарын чачылдарыга судга бакыл деп хөстүг ча-нап чоран болгаш, сөөлү-де көп южиге чүдүрү чө-лүк олакта үстүнде ду-залдылгарга эриде тей-лөп база мөгөйи чоранын-гы чүтүкү-ле чаа хевир болу-дур.

Сураглыг чогаалчы Ч. Ай-матовтуң бодамы-биле ал-гына, «чамдык айтырыгга: ий-жиң кыяпч Освепшигө өлү-рукчү-эмчи аларганмы? НКВД-нин истекчилер өлү-рүчү болу берген?» деп айтырыгга амьдылында чута-ары чок.

Тансыкшаеве XX чүс чылдың шаажылаар күжү-сизиникин. Бодунуң дириг чорупуң узадып алыр чүвө, тансыкшаевтер дай-зынарын дилеп тып чо-рааш, күтүлде чыгарып ма-нишанын ээрчикигештери болу берген». Бо шын сө-стерин аадаңа тыла, тан-сыкшаевтер дугайында чута-а болур.

1990 чылдың чазынында «Неделга» генерал Пироя-коз Сталинге негелдиз-биле 31 чурттарын ажил-дын, коммунисттик партия-ларынк кык амылдамчы-ларын 1422 кижини шаажылаан деп бижээн. Оон иштинде МАР-ны база аа-даан. 1990 чылдың сентябрь 15-те «Иштисына» Сталин-нин айтымын-биле 1952 чылдың декабрь 3-те Чехо-славиянын компартияныкы 14 южук амылдамчы-ларын судташ, оларын 11-ни азып өлүргөш, мөчүлдерин өрттөткөш, хүлүн хат-са-гыңче чачылаан, ол болза улус-демократия чурттарын арыглар талазы-биле сөө-лүг операциядыр деп би-жээн. Чехославиянын кы-чарла НКВД-нин колдары хангыг дураан шаажыла-чылары Боарский, Есенов, Бескостов, Борисов, Гро-мов, Морозов, Смирнов, Га-лин, Петухов сугар ажил-дан турганнар. Бо магаач-тыг Чехославиянын амын

ДААРТА КАНЧААР ЧУРТТААРЫЛ?

Шеминин социал омур-хевири

Шеми хем бо-ла болгай. Ала-немин, арат чоңунун, алыс бодумунда арым агаарын тыппып, алдын хуучун торун таразын, азыраан калың ачызын биллип, каванымыс, уямыс деп медегер биллип, төртүтүп, өскөн, өрөгөн, чурттап, аямыдан келген — хажымында харап көргө, хана халди Борбак-Арыг суур баа бо-дур.

«Күзүн үшөн хурда чечек Күстүн айын төдөр эвес. Күжүр Шеми огул, кызы Азизагын уттур эвес»

деп Шеминин жогалчаны Александр Тамбы-Сурунун бо-дурттары сагымын дараи кирер. Шынап-ла, Шеми хем, сон арат чоңу Ты-ганын төгүзү-биле сырып жаткан. Оон төгүзүчө бичи каа, нысказы-биле хая көрүп көрөлинер. 1940 чылда Шеминге 13 ар-бадан тургузунган хуу ажал-агылыг суу турган. Моиналык. Узун-Кара-Суг болган Борбак-Арыг, Дам-ты-Тейлер ычтар чурттап турган кийилер каткышкан, колхоз тургузар деп шит-тирлөөн. 120 өргөдөн бил-диришчилер кирген. Ше-минин араттарынын нинти хуралы оларын сайгарын көргөн, 75 өргөдөн тургу-зунган колхозту тургузган. Бичан 45 өргөнги феодал мыгуурлуг, кара бай, оон-моон келген бугурел чоң кийилер дөш колхозка кирбей барган. Уенин не-гелдеси-ле ылым турган чүе ыяна, оларын шын эвес ычандыр елер дээр эве бар эвес. Коллективтти ажал-агылым адым «Бол-шевин» деп алаарын Алек-сандар Тамбы-Сурун санапкан. Оон бир-ле дугаар даргазынга ТАР-нын Азылан мөгези, тургузукчу Чамыя-Сегебич Куулар со-гуттурган. Оралакчылыкта болган мал, чер бригади-ринге Олак-оол Ховалыгы бадылаан. Партия комите-тинин секретарына Алек-сандар Тамбы-Сурун тоюп-латкан. Уе тургузукчу ху-раал партия Чамы-Хемин райкомунун секретары Охмича эрттирген. Бин-чаарда 1950-1952 чыл-дарда колхозка чыгы — 208, инек — 202, хой, өзүк — 10-18 турган. Ол ычкан 14 терге, 33 адылан, 39 илдин, 2 чык машиназы, комбайн, трактор аймаа чоң турган-да болза, уенин не-гелдеси-биле колхоз бурну-гар хажуу орган.

1968 чылда «Болшевин» колхоз совхоз апарган болган. Экономика болган култура, талаа-биле бедик жетүүдөн алган. Ону эр-кен чылын «Болшевиники» тургузунганымдан бээр 40 чылында алдар болдурган байырдал бадыткан. Алаа чалаткан, ол улуг байыр-дал кыркыр аас-кежиктиг болдум. Республиканын шымар дээн 128 мөгези хурушты. Чугурук алтыра-нын чарыгы баа болган. Колхоз, совхоз тургузуу-мунун хоочунары шуту чалаткан. Оон-тоглаа, уку-жарылгалар, концерттер, дапкан, талаа, эл ала-ныс салдылашынын органи-зацтыг, ноуруна, Респу-бликанын лизы-бур булун-чарында чурттап, ажалдан чорур шеминикин, алау-чар Борбак-Арыг суурун ымыс чыгы турду. Ол хире хой ижиги аякка-рып-чегирин, удууду-чты-тырп шыдарык баагарга, совхоз бай-мысман, шыла-лыг, хажуу-деген деп чүе билидирин. Шеминге бир-ле дугаар коллективтти ажал-агылым турган Чамыя-Кууларын огул бээр 40 чылында «Болшевин» совхозту директорлап бер-гени баа болган.

Борбак-Арыг суурун көргө найгамчылаа хожиган. Инда 350 хире өргө бар. Бадылаан бурзуз дуузалат ажал-агылыг, картофель-ди, нота аймаан тарып, ар-тышылдын совхозка бейиз садып турар апарган. Чуг-ле со чылын бейиз 530 муу рубльди чарыгалын ыч-ган чаа салды суурун ола-кешир ижигин турар. Ол ыч-кан деген, хуу стогонал баа көстүп келген. Оларын магадайып, чуну чалаа-ла, сокуураар бөөр. Бу дээр-ге суурун сонал хажуу-де-ген баауу көрүчү-дур. Ал ол чедерке кирип, ил-ла ажалдан турар кийилер-биле таныштылаан. Стогонала кылр ажал-ла бар-даа болза, ажалды суурун чурттагыларын ажалын ажал-биле чег-герип жеткен. Инда хай-чүе улус ажалдан турар. Эргелчинеде Инда Ба-ра-баа ол поварында Ан-на Монгуш, эвес ажалда-рында Догана Куулар, Алтама Монгуш олаа хиле 100 ажал кийилерин чег-

герип, 7 хонук дургузунда 370 рубльдин орулгазын ижиген. Олар аренда ке-рээ-биле ажалдарын ду-гурушкан.

Даштыдан, иштинден-даа көргө, Шемиде эне ча-рык, көсүк тууду-чаа ажал-ла кырген. Аш-чег, илди хей ажал агып бара-ан салды болуп турар. Бин-да бараан аймаа бар, бизги чег сүстүмө эвес-даа болза, чылган чон херелдэн ба-рааннарын талон баузар са-дып алыр. Херелдэн ба-раан салдып алыр дөш келген кийилер аш-чегем са-дылаан Оксана Ховалыг, Надежда Ховалыг, индик-хепти Сесин Ховалыг, Светлана Монгуш, ажал-агылыг хер-елдэн эне-деген Наталья Догактан салдып ал келген.

Ажал агыдаа, амьдырал-чурттадаа айтырлары-нын чүрээ — Шеми көдө Со-ведини болган совхоз дирек-циязын конторазынын ба-жынары койа чыгы турар. Алаа удурутку даргалар, специалистер биле чутаала-жып, «Болшевин» ажал-агы-тын амьдырал-биле та-нышым. Шынап-ла, «Бол-шевин» совхозтун бөгүнү байлыг калыгыт. Он ижи-га беш чылдык соолту чыл-дарын ажал-агыл, социал-култура, экономика чыгы-биле совхоз чедикшилик дооскан. Ындыг чедикшин ажал-ишчилерин болган хой-нинти организациаларынын бир деминг хөдөлмөшчилерини түнүндө чедип алдыган. Чалбак Шеми огул, кызы салган суруун уттур эвес деп чүе ол-дур ижи.

Эртен чылын совхоз кан-чаар ажал-агылыг? Күрүчте мал ажал-агылыг, продукту-рын саларын, ылазын эртин 104,3, сүтү 101,1, дүктү 100 хуу күсүткен. Мал баян оостуринин чыл планы баа-оуду-деген болган. Төрүүр чүс хойга онааштыр 81 хура-ганын камгалаан. Ун ажал-агыл 1988 чылда чедир рес-публикага, экономика талаа-биле койкан, ажал-агылыг ажалдыг турган. 1989 чыл-да совхозту таразы чагал-уңгенин пландан даштар 400 муу рубль орулгагы болуп, күрүчеге өр-ширин, деи адырлан. 1988 чылдын дегелде өртө-биле алыр болза, эртен чылын 1 мил-лион 188 муу рубльдин про-дукцияын бугурган. Пролу-к, цингы салып-саарынын 1 мил-лион 980 муу рубльге чедир-ген. Бир ижи сангыча онааштыр продукция бүдү-рис эртен — 599 муу сүтү — 975 литрин бугурган.

Ажал-агылыгын кол ады-ры — мал ажалы. Хойжу-лар, эр 10 малын төрүүр чүс хойга онааштыр 80-ден ору хураганын камгалап алган. Ылазын мурунчы малчын, бар Салда Куулар, Влади-мир Доган, Алексей Куулар, Комбулай Монгуш, Хен-гиз Куулар мал баян оостур-камагалып алыр талаа-биле чыгышы тилеги болуп шыгалаан. Ол ошол Кур-жай Монгуш, Багай-оол Он-дар, Ачымчаа Ховалыг, Ва-лентин Куулар дук кыргып алыр талаа-биле мурунчы,

лар болган. Ары-Бажы сүт-бараан фермазынын саанчы-ны Рада Монгуш өскөдөн хой сүтү сагаш, ажалга-нын чемпиону болуп шыга-ларан. Устүндө малчылар аренда, ө-бүлө керээ-биле ажалдарынын депши-деген орталарын негелдешчилер түнүндө, совхоз-биле ара-ныда чарган керээ-нин не-гелдешчилер үр-түшөдиг күсүдөн шылаан. Чыл түн, нелдеш чарыгалды эвезе-диг, хой продукциян бугу-руш дөш 15 хойку хой түн, сүт ашканы алган. Ылазын Салда Куулар 7900, Багай-оол Ондар 6345, Дыртын Ооржаа 5500, Комбулай Мон-гуш 5039, Валерий Куулар 4100 рубль түс-түстү чыл дүктү-биле хайы утла алган. Малчын бурзуз кышты хур ажил, келер чылын баа-зы түнүндө-биле бугурган продукция дөш хой ашканы ажалдан алыр дөш чарыгы улам калбарткан.

Көдө Совет, партия коми-теди, совхоз дирекциязы чур-такчы чоңун социал ажал-агылыгыне олаа кичизегини салып келген. Оон түнүндө де эртен чылын Шемиде үш чаа салат, бир столовал, би-рини чалтага сүт хуула-зын ажалдарын ойнаа бажы-ны ажал-агылыг кирген. Оон аң-гыда малчынарын 17 ижи, таанда 140 муу рубль-биле электр-чырыкты кирген. Бо чылын 15 муу-бажынын ту-дур көрдүгөн болган беки ажал-агылыг кирген. Ол ыч-кан чамдык чурттагыларга дуузалат ажал-агылыг хожу-дун биле совхозтун улуг дуузын көргүзүп турары мак-таным.

Ылазында бистин чурт-рык экономикаынын шил-чир турар үеде делегелег, социалисттиг чурттарга, рес-публикада байдал дүвүргөн болуп артышкан. Чаа өзү, биле ажалдарынын чугула айтырлары канчаар шит-тирлээр, улус ажал-агылын чаа байдал-биле канчаар ба-шы-карамы, акша-хөргө-гүн кайыны тп алмыр, совхоз кулдарынын кайыны алмыр, ажал-агылыгынын кай-ны тыямыр, кийилерин сагыш-сеткилин чүнү-биле байырдыл, дөш чикетинг айтырлар шеминикин дүвүргөн келген. Бүгү-ле айтырларынын чылдага-ларын тодардырыл биле сов-хозта партия комитетини секретары Олак Кара-Сал айтыр-ларын негелдеш-тирлээр биле чалалгалар-ны чурткан.

Шеминин көдө Култура бажыныга «Моон суураа чурткагыл, ортакан кан-чаа болура?» деп темадыг айтыр хайыс кежээзи чоок-та чаа болуп эртен. Ук кежээге киржип-биле, «Шин» солунун редактору, Тыва АССР-нин улус депу-та Владимир Фёдорович Ча-ламы, Тываанын дэл, литера-тур, төгүчү эртен-шын-чел институтун директору, төгү эртен-шын доктору Юрий Лузуалович Аран-чып, Чоон-Хемин райкуу-сунун даргазынын орала-чын Серей Доржу Дамын, ошол Ондар, Чыраа-Бажы

ажылчын кооперация даргазы Василий Борбакович Куулар «Болшевин» совхозтун ди-ректору Валентин Чамыя-лыч Куулар, көдө Совет Даргазы Ким-оол Булутун, ошол Кара Монгуш, партокм секретары Олак Даржаевич Кара-Сал болган райкуу-сунун килдиз өргөкчилер-ни киришкен. Кежээ-нини 7 шактан өргөдөн айтыр-харын кежээзи барык ду-некини 1 шак ажал турда доозулган чутаала-ла ажал чутаа ажитыг, өр-дөдиг, ижизилдиги, ор-га-астыг болганы ол.

Эртемден Ю. Л. Аранчып Тываанын улусу револю-циязын 70 чыл оюн уткуу-ру деп турарып, Тыва АССР-нин Ундешин Хоо-луун ажалдан кылар коммиссиянын тургузун-ганын, тыва дымды күрү-не дымды чыгыр хуула ал-ганын, черин Тывага садып болбайын, репрессияга та-варышкан кийилерин ары-чаагай ат-аларын натап эг-дерин, рынок үзүндө кан-чаар ажалдарын дегер-ле чутаалаан сонда, айты-рыг баа хой болган болган дөш чарыгы, кежээзи киржикчидер алган.

Оон сонда «Шин» солун-лун редактору В. Ф. Чада-ма делегелег болган Совет Эмилдинде чугула болуш-куннарын, республика рынок экономикаынын шилчир тур-да, тыттып турар шиттир-дөр ужурул айтырларга, Тыва АССР-нин Дөдө Со-ведини сессияларына чута-лап турар соулаларын, дарга канчаар ажалдыл, чурттарга, чүнү ылазыл, деп айтырларга долу ха-рынын берип, чутаалаан сонда канчаар айтыр-ларын шеминикин салып тур-ган.

Ол ычкан, АТБ начальни-ги Ч. К. Монгуш районун социал хандырыга ылдиз-нин өргөкчизин Арина Он-дар, ХЕАБ-тын даргазы Алай Монгуш, хайрылаа бел-диришкан начальниг Саган-оол Монгуш, Шеми көдө Соведини даргазы Ким-оол Кара Монгуш болган өскө-дөр да салдыган айтырларга долу хайрынын берип, кылын турар ажалдарын чоңга та-ныштырган. Ол кежээ үе-нде бо чүгүлдү автору болган шүлүкчү Аракчаа Ондар чылаан чоңга боттарынын чаа чогааткан шүлүктөрүн по-мочун таныштырган.

Чазын үшөн сары чечек Чазын айып төдөр эвес. Чалбак Шеми огул, кызы Салган сурун уттур эвес деп сурагыг ырыныг мын-деп одурулары-биле бо чүгүлдү доостуус.

Сары-оол КУУЛАР. ЧУРУКТАРДА: 1. Чаа ма-газиннын нинти хевири. 2. Магазиннын аш-чег кил-динини салдыгылар Окса-на Ховалыг, Надежда Оор-жаа. Вячеслав МОНГУШТУН тырттырган чуруктары.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

Редактор
В. Ф. ЧАДАМА

ТЕЛЕФОННАРЫ: редактор — 3-43-34; ора-лаччылары — 3-33-91; 3-34-17; приемная — 3-34-26; хайрысалагы секретары — 3-34-92; ора-лаччылары — 3-45-93; Килдигер — 3-36-82; жп.органзаастыг болган идеология — 3-36-82; 3-34-25; Советтер ажалынын — 3-34-98; 3-41-23; улутуу — 3-34-49; 3-36-73; көдө ажал-агыл — 3-41-16; культура — 3-39-15; 3-37-11; социа-лаччылар — 3-34-57; репортёрлар бөдү — 3-34-39; чага килдиз — 3-39-03; огулга — 3-34-93; кооператорла — 3-37-11; индустриал — 2-27-41; солун келбей баганда — 2-32-75; бугалтегия — 3-43-41.

Солун втопониа среда чедерг, ялтында сүб-бота хушмеринде үнөр Чылаа 260 катал үнөр Хемчээли 2 паралага амазы. Тираж 27800 экз.

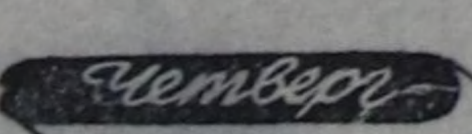
Тыва АССР-нин Ном ундурер зер, полиграфия болган ном салымын керектеринин талаа-биле күрүе комитетинин типография. Кызыл, Шетни-кин болган Кравченко кулмучуу. бажы № 1.

Чамы № 53. Индекс 54241.

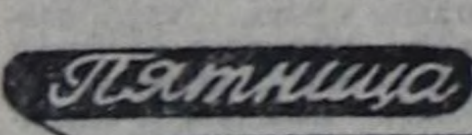

Среда

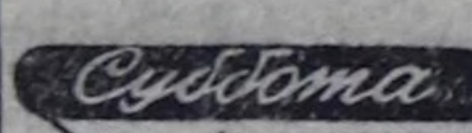
ФЕВРАЛЬ 13
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
6.30 «Эртен». 9.00 Ажыл-херекчи курьер. 9.15 Уру-ларнын хожум клууу. 10.00 «Кок дүлгөзүннөр». Уран-чечен фильм. 1-ги се-риязы. 10.50 Мультифильм. 11.10 «Кыдат рышарлар». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 12.00 Медээлер.

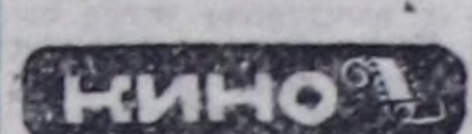
ФЕВРАЛЬ 14
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
6.30 «Эртен». 9.00 ИХМ медээлеринден. 9.15 Уру-лар шаты. 10.15 «Кок дүл-гөзүннөр». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 11.00 Т. Вольская (домра) ойнаа. 11.10 А. С. Пушкин. «Вел-кинчи тооктары». «Хаа-жан чазар ижиг». Теле-фильм. 12.00 Медээлер. 12.15 Операга мынактарын клууу. 13.15 — 14.20 «Дамайган». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 15.00 «Амы-тындаан артык ыяныш». Уран-чечен фильм. 4-кү фильм. 16.20 1991 чыл — Молаттыг чыгы. Концерт. 16.40 Уруларга фильм.

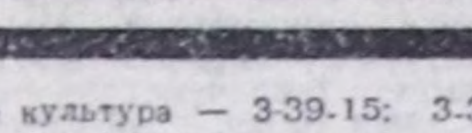
ФЕВРАЛЬ 15
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
6.30 «Эртен». 8.00 Мультифильм. 9.30 «...16 харга чедир болган оон улуг назы». 10.15 «Бир өвс силеринг харынаар...» 10.55 Уруларга фильм. «Топинамбурлар». 2-ги се-риязы. 18.00 Бистин сады-ыс. 18.30 Медээлер. 18.45 Барымдаалыг фильм. 19.00 «В биле Д» программа көр-гүзү тур. 19.15 Мультифильм. «Сарбашкылар» халык чедерлерин ажал ү-ген». (КУР) 21.00 «Уе». 21.45 «В биле Д» программа көр-гүзү тур. 00.50 «Удур туркушукун». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 01.55 — 02.35 «Бигеттин дүлө-лөр». Фильм-балет.

ФЕВРАЛЬ 16
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
6.30 Концерт. 7.00 Мультифильм. 7.15 Бүгүдөгө спорт. 7.30 Ритмич гимна-стика. 8.00 Эртенги гимна-стиканын программа. 8.30 Бис-тин, садымыс. 9.00 Медээ-лер. 9.15 Концерт. 9.35 «Орел, Сетил тураскал-дарынын булктары». Теле-фильм. 9.55 А. Н. Остров-ский «Зорем». Фильм-шын. 13.05 «Бурда моден» суме-лен тур...» 13.35 «Оттук верстлар». Уран-чечен фильм. 15.00 Медээлер. 15.15 «Ойна, гармонь!». 16.15 «Экранда Сибирь». 16.30 Тоолдар болган ужу-ралдар оранында. «Уш да-жышмын». Уран-чечен фильм. 17.45 Концерт. 18.00 Делегей панорамазы. 18.45 «Караан илпий ал». Уруларга уран-чечен фильм. (КУР) 19.15 «Павинич өдү». Уран-чечен телефильм.

ФЕВРАЛЬ 17
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 Медээлер. 8.15 Ритмич гимнастика. 8.45 «Спортлото» тиражи. 9.00 «Эртен эрте». 10.00 «Ада-чуртунга бараан болуру». 11.00 Эртенги хөдөлмөшчи-нин программа. 11.30 «Али-чорукчулар клууу». 13.00 «Көдөдөн дамчыдыла». 14.00 «Кадыйшыл». 14.30

ФЕВРАЛЬ 12-ДЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Семь топи-долларов» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 17.00, 19.00 (узаткан) 15.00.

Видеозат: «Мастер ина-дзя-1» (ИНР) 10.20, 12.20, 14.20, 16.20, 18.20 шактар-да.

«ПНОНЕР»: к/к Сказка «Двенадцать месяцев» 10.40, 14.40, «Олеола» 12.20, «Зеленая кобра» 16.10, 18.20, 20.30 шактарда.

«АА-ХЕМ»: «Беспредель» 13.30, 15.20, 17.10, 19.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Человек из чёры» «Волги» 14.10. «С течением времени» (2 се-рийалы) 16.20, 18.50 шак-тарда.

«ЕНИСЕН»: «Сети любви» (2 серийалы, Индия) 16.00, 18.40 шактарда.

12.15 «Кыдат рышарлар». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 13.00 — 13.55 Фильм-концерт. 15.00 «Амы-тындаан артык ыяныш». Уран-чечен фильм. 3-кү фильм. 16.00 Барымдаалыг фильм. 16.40 Урулар шаты. 17.40 Улусчу хожум херекселеринге ойнаарларын 4-кү Бүгү-россия хойн-Дилематин эвс беседалар. 19.10 С. Прокофьев. Кон-церт. 19.30 ТТ экранында Пекин телевидение. Барым-даалыг фильм. 20.10 «Кок дүлгөзүннөр». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 «Уе». 21.45 «Ля Да-чжао». Уран-чечен теле-фильм. 1-ги сериязы. (КУР) 23.10 Операга мынактарын клууу. 00.15 «Удур тур-кушукун». Уран-чечен

фильм. 2-ги сериязы. 1-ги кезээ. 01.15 — 02.25 «Шек-спирiana». Фильм-балет. ИИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Телефильм. 8.35; 9.35 Информатиканын болган са-налга техниказын үйлө-шкөргө. 11 класс. Графи-тиг редактор-биле ажал. 9.05 Немед дыл. 1-ги чылы. 10.05 Немед дыл. 2-ги чылы. 10.35 Литература. 7 класс. А. П. Гайдар. «Школа». 11.05 «Кадыйшыл». 11.35 Концерт. 11.55 Телефильм. 12.25 Хожум телебө-мөнтан. 13.25 — 14.55 Россиянын барымдаалыг фильминер аныра. Барым-даалыг фильм. 15.55 Халк спорту. Делегей чемпионна-ды. Ийн хевирге маргы-даа 3x10 км эстафета.

КЫЗЫЛДАН 17.45 «Тыва ТВ чалап тур». Чаа чылдыг ундурдуу. 19.20 «Тыва черде». 19.50 Медээлер. 19.55 Чарлалдар. МОСКВАДАН 20.00 «Тамчытыг уду-нар, чаштар». 20.15 Обек-тин. 21.00 «Уе». 21.45 «Да-лай-биле шылаары». Теле-фильм. 22.25 Хоккей. ССРЭ чемпионнады. «Сокол». — «Спартак». 01.00 — 02.55 Н. С. Лесков. «Магалаш-кына алысан улутумал». Телешин.

УШКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 17.45 «Кинолорама». ССРЭ-нин улустуу артик Б. П. Басовтун чогадыкты портрети. 19.00 Концерт. 19.45 — 20.00 Россиянын парламента медээчизи.

ансамблдың концертти. 18.35 «Надар-назыр». Аныктар программазы. «Чан назын чүдөн эгелээ-рил». 19.05 «Азия төү». 19.50 Медээлер. 19.55 Чар-лалдар.

МОСКВАДАН 20.00 «Тамчытыг уду-нар, чаштар». 20.15 «Чыл уелер». Февраль. 21.00 «Уе». 21.45 РСФСР-нин Дөдө Советинин сессия-сында 12.15 Шүлүк чога-алынын мунулаары. 22.25 — 00.50 Хоккей. ССРЭ че-мпиинады. ЦСКА — «Дина-мо» (Рига).

УШКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 18.00 С. Цвейг. «Ген-дельдин дирилгени». Лите-ратура-чындыг коммюни-ти. 19.30 — 20.00 Ритми-чн гимнастика.

лап тур». 19.55 Чарлалдар. МОСКВАДАН 20.00 «Тамчытыг уду-нар, чаштар».

КЫЗЫЛДАН 20.15 «Уе» чылдар-дын дүвүдөн: чакылдар болган амыг уе». Уран-чечен-публицисттик програм-ма.

МОСКВАДАН 21.00 «Уе». 21.45 РСФСР-нин Дөдө Советинин сес-сиясында. 23.50 — 02.15 Хоккей. ССРЭ чемпионнады. «Химик» — «Динамо». (Москва).

УШКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 18.30 Телефильм. 19.30 Бүгүдөгө спорт. 19.45 — 20.00 Россиянын парламента медээ-чизи.

«Топинамбурлар». 1-ги серия-фильм. 8.35; 9.35 Литера-тура. 8 класс. Л. Н. Тол-стой «Бал сонда». 9.05 Испан дыл. 1-ги чылы. 10.05 Испан дыл. 2-ги чы-лы. 10.35; 11.35 Литерату-ра. 10 класс. Ф. М. Досто-евский. «Кеминг чорук бол-ган кеземче». 11.05 «Эк-ранда 01 албан чери». 12.05 Барымдаалыг фильм. 12.25 Мультифильм. 12.45 Рит-мич гимнастика. 13.15 14.05 «Корукчүлөр сонур-галымын шылаары». Кино-фестиваль. «Согуу чүке чалгынар». Телефильм. 16.25 Хаак спорту. Делегей чемпионнады. 4x5 км эстафе-та. Хероженер. 17.45 «Алаа» Кипрда, Грецияда, Телефильм.

ИИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Эртем-тайылбырыг

фильм. 9.55 А. Н. Остров-ский «Зорем». Фильм-шын. 13.05 «Бурда моден» суме-лен тур...» 13.35 «Оттук верстлар». Уран-чечен фильм. 15.00 Медээлер. 15.15 «Ойна, гармонь!». 16.15 «Экранда Сибирь». 16.30 Тоолдар болган ужу-ралдар оранында. «Уш да-жышмын». Уран-чечен фильм. 17.45 Концерт. 18.00 Делегей панорамазы. 18.45 «Караан илпий ал». Уруларга уран-чечен фильм. (КУР) 19.15 «Павинич өдү». Уран-чечен телефильм.

ИИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Телефильм. 8.35; 9.35 Төгү. 8 класс. Орус дылдар

фильм. 9.55 А. Н. Остров-ский «Зорем». Фильм-шын. 13.05 «Бурда моден» суме-лен тур...» 13.35 «Оттук верстлар». Уран-чечен фильм. 15.00 Медээлер. 15.15 «Ойна, гармонь!». 16.15 «Экранда Сибирь». 16.30 Тоолдар болган ужу-ралдар оранында. «Уш да-жышмын». Уран-чечен фильм. 17.45 Концерт. 18.00 Делегей панорамазы. 18.45 «Караан илпий ал». Уруларга уран-чечен фильм. (КУР) 19.15 «Павинич өдү». Уран-чечен телефильм.

фильм. 9.55 А. Н. Остров-ский «Зорем». Фильм-шын. 13.05 «Бурда моден» суме-лен тур...» 13.35 «Оттук верстлар». Уран-чечен фильм. 15.00 Медээлер. 15.15 «Ойна, гармонь!». 16.15 «Экранда Сибирь». 16